

BAZI PETROGRAFI VE MINERALOJİ TERİMLERİ

Türkiye'de yerbilimcilerin önemli sorunlarından biri, yerbilim terimleri sorunudur. Araştırmalarda, öğrenimde ve uygulamada bu konudaki eksiklik ve karışıklık, yerbilimciler arasındaki iletişimde önemli aksaklıklar ve güçlükler yaratmaktadır.

TJK yer bilimlerinde kullanılan terimlerin türkçeleştirilmesinin ve standartlaştırılmasının ancak bir kurumun yapısında, çok sayıda yerbilimcinin katkısıyla gerçekleşebileceği kanısındadır. Kurumun amacı bu konuda bir çözüm ararken zorlayıcı değil, birlik sağlayıcı ve düzenleyici

olmaktır.

Geçmişteki deneyimlerimiz ışığında, saptadığımız yöntemlere göre, uzmanlık alanlarına göre bir bölümlenme yapıldı. Bir ya da iki kişiye her bir uzmanlık alanındaki terimlerle ilgili bilgileri derleme ve yapılacak önerilerinin gerekçesini hazırlama görevi verildi. Hazırlanan metin, o uzmanlık alanında yayın yapmış ve sorumluluk taşımış yerbilimcilerin eleştirisine sunuldu. Yapılan eleştirileri de değerlendiren kurulumuz, ağırlıklı olarak görüşbirliği olduğunu saptadığı aşağıdaki terimleri yerbi-

limcilere duyurmaya karar vermiştir. Tartışmalı terimler ise daha sonra eleştiri gönderenlerin katılımıyla yapılacak toplantılarda ele alınacaktır.

Her terim için sol üst köşede sıra ile İngilizce, Fransızca ve Almanca karşılık, sağ üst köşede ise Türkçe karşılıklar sunulmuştur. Benimsenen Türkçe karşılık koyu renkli dizilmiştir.

TJK Yerbilim Terimleri Bilimsel Teknik Kurulu
Hatice Kutluk, Dr. Aral Okay, Dr. Ali Yılmaz

fabric **yerleme**
gefüge doku (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971)
fabrik (Altınlı, E., 1973)

Öz olarak anlamı: fabrik, bir kayanın bileşenlerinin üç boyutlu olarak yerde düzenlenme biçimi ve bunlar arasındaki ilişkilerdir. Herhangibir dış şekli olan bir cismin fabriği, kapsadığı tüm yer (mekan) verileriyle tanımlanır.

Öneri ve gerekçesi: Latince'de "faber", yapıcı, düzücü demektir. Bazı durumlarda fabrik, texture ile eş anlamlıdır. Fakat, fabriğin anlamı daha geniş olup, yalnız bileşenlerin geometrik düzenlenmesi yönünde anlatılan geometrik yada morfolojik görüntüsünü değil, ayrıca maddenin geometrik düzenlenmesi için gerekli yönlü fiziksel özelliklerle ilgilenen bir görev ya da harekt biçimini bildirir (Sander, B., 1930). Bu nedenle fabrik yeryuvarının incelenmesinde önemli bir yer tutar. Bunu gözeterek, kamalanma, mercekleme gibi terimlerin türetildiği yöntemi kullanırsak "yerlenme" önerilebilir.

Ayrıca "petrofabric" için "kaya yerlenmesi"

"fabrik axes" için "yerlenme ek-

senleri" düşünülmektedir.
cleavage
clivage
schiferung, teilbarkeit

kayaç dilinimi (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971)
dilininim (Altınlı, E. 1973)

Öz olarak anlamı : Bir kayacın birbirine koşut düzlemler boyunca ayrılabilme özelliğidir. Bu, bir tür ikincil düzlemsel "yerlenme" elemanıdır.

Öneri ve gerekçesi : Tek sözcük ile karşılandığı ve anlamını da yansıttığı için "dilininim", "kayaç dilinimi"ne oranla daha uygun görülmektedir. Ashında, kimi yayınlarda cleavage, schistosity, foliation arasında pek ayırım yapılmamaktadır. Fakat anlamlarındaki ayrıntılar gözetilirse, bu terimlerin işlem ve dışlamaları farklı olduğu görülür. Onun için her terim ayrı ayrı ele alınmıştır.

shistosity
schistosite cristalophyllienne
schistositat

yapraklanma (Pamir, H. N. ve Öztunalı, Ö., 1971)

Şistlik (Altınlı, E., 1973)
yarılganlık

Öz olarak anlamı: Bol, levhamsı tanelerin koşut yönelimi ile oluşan başkalaşım kökenli bir yarılganlıktır. Tanelerin koşut dizilimi, çökeltme işlemi sırasında kazanılmıştır.

Öneri ve gerekçesi: Yunanca schistos bölünme, yarılma demektir. Bu terim için önerilen "yapraklanma" foliation için daha uygundur. Shistosity ise foliation'dan anlamı farklıdır. Şistlik ise Türkçe kökenli bir terim değildir. Bu nedenle, schistosity için "yarılganlık" terimi önerilmektedir.

foliation
foliation
schiferung

yaprak örgü (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971)
yapraklanma (Altınlı, E., 1973)

Öz olarak anlamı : 1) Başkalaşım kayalarının oluştuğu farklı mineraloji katmanları ya da levhalarıdır. 2) Taneleri ya da yassı mineralerin yapraklar biçiminde sıralanmış dokusudur. 3) Başkalaşım kayalarının katmanlı yapısıdır.

Öneri ve gerekçesi: Latince "foliatus" yapraklı, yapraklanmış demektir. Onun için, "foliation" için "yapraklanma" uygun bir öneridir.
outcrop, exposure
affleurement
aufschluss, ausbliss

mostra
çıkma (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971)
yüzlek
yüzeyleme

Öz olarak anlamı: Bir oluşuğun yada yapının yeryüzünde görüldüğü yer ya da yüzey. Bir yer katmanının yeryüzünde görünen yüzeyi.

Öneri ve gerekçesi: Olay ve görünüm beraber değerlendirilirse bu terim için "yüzeyleme" yeğlenebilir.
Genesis
genése
genese

oluşum
Jenez
türüm

Öz olarak anlamı : Kayaların evrimleşme süreci içinde oluşması ((Webster's New Internatinal Dicti-onarı, ikinci basım; 1934, sayfa 1045) (9214 s.)

Öneri ve gerekçesi : "Türüm" yanlış türetilmiş, çünkü kök "tür" değil, "türe'dir". Öyleyse doğrusu "türem" olabilirdi Bu da daha çok canlılara özgü kabul edilmektedir. Bunun yerine Orogenese = dağoluşumu, metologenese = cevher oluşumu, petrogenese = kayaoluşumunu da çağrıştırarak genesis karşılığı "oluşum" önerilmektedir.

clastic
clastique
klastisch

kırıntı (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö. 1971)

kırıntılı

Öz olarak anlamı: Kendinden daha eski kayaların parçalarından oluşma durumu (Pamir ve Öztunalı, 1971; Sayfa 80). İksel yerlerinden tekçe hareket etmiş kaya ya da organik yapıların parçalarını kapsama. (Dictionary of Geological Terms, 1962).

Öneri ve gerekçesi: "Clastic" bir sıfat olup Türkçede de "kırıntılı" sıfatı tarafından anlamı karşılanmaktadır. Bu karşılık, yerbilimciler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

lineation
lineation
linéation

çizgisellik

çizilim (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö. 1971)

çizilenme (Altınlı, E., 1973)

Öz olarak anlamı: lineasyon, kökeni ne olursa olsun kayalardaki tüm "çizgisel yapıları" belirtmek için kullanılmaktadır. Fakat, buzul çizikleri gibi, salt yüzölçümü şekillerini kapsamaz.

Öneri ve gerekçesi: latince "lineatio" çizgi çizimi demektir. Yani, kök ad "çizgi" ile sınırlıdır. Bu bakımdan "çizilim" ve "çizilenme" dil kurallarına pek uymamaktadır. Onun için, lineasyona, karşılık olarak

"çizgisellik" önerilmektedir. Ayrıca "çizgisellik" özellikle son yıllarda sıkça kullanılmakta ve benimsenmektedir.

matrix
matrix
matrix

hamur

Öz olarak anlamı: 1) Mağmatik petrografide; iri taneler arasında yer alan camsı madde ile küçük taneleri kapsayan gereç. 2) Sedimenter petrografide; iri taneler arasında yer alan çimento ile küçük taneleri kapsayan gereç. 3) Çeşitli boyutlarda bloklar kapsayan gereç (örneğin, ofiyolitli karışığın hamuru)

Öneri ve gerekçesi: Yerbilimciler tarafından "matrix" karşılığında "hamur" kullanılmaktadır. "Hamur", "matrix'i" karşılamaktadır. Onun için bu terimin kullanılması benimsenmektedir.

metamorphisme
métamorphisme
metamorphose

başkalaşım (Pamir, H.N. ve Öztunalı, O., 1971)
dönüşüm

Öz olarak anlamı : Sıcaklık, basınç ve devinim gibi unsurların etkisiyle kayaların mineralojik ve doku değişimine uğraması

Öneri ve gerekçesi : Bu terim, Türkçe'de metamorfizma biçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat metamorfizma Türkçe'deki ses uyumuna uymamaktadır. "Başkalaşım" bir ölçüde metamorfizma'nın anlamını da karşıladığı gibi bazı yerbilimciler tarafından da kullanılmaktadır. "Dönüşüm" ise "başkalaşım" kadar geniş anlamı görülmemektedir. Metamorfizmada dönüşümle beraber yeni bir nesne de ortaya çıkmaktadır. Onun için metamorfizma karşılığında "başkalaşım"ın kullanılması yeğlenebilir.

partial melting
teilaufschmelzung

bölümsel ergime
kısmi ergime

Öz olarak anlamı: Kabuğun derin bölümlerinde sıcaklık ve basınç altında kimi kayaların sınırlı olarak çözülmesi ve magma oluşturması.

Öneri ve gerekçesi: Partial'in Türkçe karşılığı kısmi, bölümsel, ya da cüzi dir. Melting ise erime, yumuşama, ergime anlamındadır. Onun için bu terimin "bölümsel ergime" biçiminde Türkçeleştirilmesi önerilmektedir.

migmatite
migmatite
migmatit

migmatit (Pamir, H.U. ve Öztunalı, Ö., 1971)

katışık

Öz olarak anlamı: Şistlerle granitik mağmanın karışmasından oluşan kaya (Lapedes, D.N., 1977). Kayaların taneleri ya da şistlerin yapıları arasında başlayan özel başkalaşım koşullarıyla bunların eritilmesi ve yeniden kristalleşmesiyle türeyen katışık bileşimli kaya (Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971). Şist ve granit türü mercceklerin ince ardışıklı katmanlarını kapsayan kaya (Dictionary of Geological Terms).

Öneri ve gerekçesi: "Melez'in" Türkçe karşılığı "katışık" olarak benimsenmektedir (Ünlü, M., 1977). Migmatit de anlamından anlaşılacağı gibi bir tür melez "katışık" kayadır. Anlam aktarımı yöntemiyle bu terim (katışık) üretilmiştir.

YABARLANILAN KAYNAKLAR

- Altınlı, E., 1973, Uluslararası Tektonik Sözlüğü Türkçe Adlama 235 sayfa, Ankara.
- Dictionary of Geological Terms, 1962, 545 sayfa, New York.
- İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, 1152 sayfa, İstanbul.
- Lapedes, D.N., 1977, McGraw-Hill Encyclopedia of the Geological Sciences, New York.
- Özdemir, E., 1973, Terim Hazırlama Klavuzu: TDK yayını, 102 sayfa, Ankara.
- Özleştirme Klavuzu (1978): TDK yayını, 195 sayfa, Ankara.
- Pamir, H.N. ve Öztunalı, Ö., 1971, Yerbilim Terimleri Sözlüğü: TDK Yayını, 181 sayfa, Ankara.
- Pisküllüoğlu, A., 1975, Öztürkçe Sözlük: Bilgi yayınevi, 433 sayfa, İstanbul.
- Sander, B., 1930, Gefügekunde der Gesteine, mit besonderer Berücksichtigung der Tektonite, 352 sayfa, Vienna, Springer.
- Ünlü, M., 1977, Öz Türkçe Sözlük, İnkilap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. 337 sayfa, İstanbul.
- Webster New International Dictionary, 1950, ikinci basım 3214 sayfa, Springfield 2, Massachusetts, U.S.A.